

О. Г. Павлова

Основи музейної педагогіки А. Ф. Луньова

За період свого існування впродовж майже шістьох десятиліть Пархомівський історико-художній музей ім. А. Ф. Луньова став визначним осередком освітньо-культурного життя Слобожанщини та відомим екскурсійним об'єктом на туристичній мапі України. За цей час засоби масової інформації представили на своїх шпальтах не одну сотню статей про цю сільську художню скарбницю, музей відвідали мільйони екскурсантів. Сучасні засоби інформаційної комунікації подають інформацію про нього в мережі on-line. Відвідувачі переживають захоплення й радість, насолоджуючись творами мистецтва, що знаходяться в музеї.

З історією створення цієї мистецької перлини пов'язані долі тисяч учнів-випускників Пархомівської середньої школи, членів клубу «Райдуга», а також багатьох художників, мистецтвознавців, музейників, працівників управлінських структур, закладів культури та культурно-мистецької еліти, загалом інтелігенції і пересічних громадян, які підтримували ідею створення музею художнього профілю в сільській місцевості, своєю допомогою, моральною підтримкою, зацікавленістю й захопленням надихали ініціатора й засновника музею Афанасія Федоровича та його учнів на продовження благородної справи.

Пархомівська музейна епопея, безсумнівно, стала доленосною подією для багатьох. Вона протягом усього життя відлунюється в душах більшості тих, хто пройшов школу «Райдуги». Але з часом у пам'яті його учнів губиться доля організатора музею Афанасія Федоровича Луньова. Того, хто був єдиним, завдяки кому й народилася ідея створення музею та багаторічною працею й зусиллями кого вона втілювалася в життя. До цього часу ми зробили вельми небагато щодо належного вшанування його пам'яті та узагальнення й висвітлення його педагогічного й музейного досвіду.

Особистість А. Ф. Луньова давно об'єднує навколо себе людей різного віку й роду занять, його ідеї й на сьогодні сприймаються досить актуально, методи виховання, що стали фундаментом його педагогічної системи, використовуючи сучасну термінологію, ми можемо сміливо назвати інтерактивними, а створення музею – громадянським подвигом.

Його життя було наповнене яскравими сторінками спілкування і зустрічей, що цілеспрямовано надихали й підтримували його

освітньо-педагогічні ідеї, пріоритетом яких він обрав мистецтво, а засобом їх реалізації – створення музею.

Історія Пархомівської скарбниці, діяльність клубу «Райдуга», особистість А. Ф. Луньова майже за шістдесятилітню історію існування музею знайшла відображення в чималій кількості переважно публіцистичних статей [8, с. 60–70], але на головні питання ще треба знайти відповідь. У чому внутрішня сила організатора музею, яка притягувала людей, дозволяла знайти порозуміння й підтримку з боку найвідоміших діячів культури і простих громадян? Що надихало проводити збиральну роботу, виявляти й поповнювати колекцію новими шедеврами, вирішувати питання з надання приміщення для розміщення музейної колекції тощо? Знову ж таки, ці та інші питання ще стоять на порядку денному перед дослідниками.

Ідея створення музею народилася в процесі педагогічної діяльності, але масштаби проведеної роботи і налаштованість створити музей для громадського використання пов'язане з особистісними якостями Луньова, його моральною відповідальністю за виголошену справу.

Історія мистецтва – це енциклопедія життя, у якому віддзеркалюються добро і зло, радість і смуток, краса і потворність, любов і зрада, культура і безкультур'я, освіченість і невігластво – усе, що оточує людину. Історія людської поведінки та ідеалів у мистецькій інтерпретації давала можливість показати багатогранність буття, звернути увагу на ціннісні орієнтири, які укладалися протягом тисячоліть, і дати право особистого вибору. Головною метою його педагогічного підходу було через мистецтво «достукатися» до сердець своїх учнів, закласти в них основи кращих людських якостей та повернути до цього процесу увагу і своїх дорослих колег.

Говорячи про А. Ф. Луньова, ми згадуємо його перш за все як учителя. І це не просто його посадова характеристика, а найпочесніше звання педагога-особистості, яка, навчаючи й передаючи досвід, виходила далеко за межі суто вчительства. Учителю-професія і вчитель-покликання поєднувалися в ньому завдяки його широкому колу інтересів. Кожному зі своїх захоплень він віддавався повністю й демонстрував визнаний оточенням професіоналізм.

В особистості Луньова жив педагог, психолог, учений, художник, мистецтвознавець, музейник, поет, музикант... Він умів зрозуміти й глибоко відчувати душею тонкощі будь-якої справи, а докладені зусилля дозволяли набувати йому необхідної професійності. Усією своєю творчою діяльністю він намагався виховати в душах своїх учнів бажання бути майстрами своєї

справи і сповна їй віддаватися. Головною його педагогічною аксіомою було виховати особистість. Обравши мистецтво як один із основних виховних засобів, він усі зусилля спрямовував на виховання гармонійної особистості. «Гармония исключает зло. Искусство дает непосредственное наслаждение, но не только в наслаждении дело. Искусство – кратчайший путь к людям. И вот это – понимание других, соотнесение себя с другими – главное, на мой взгляд, не только в воспитании, но и вообще в жизни» [5, с. 9].

Складно виявляти в повній мірі витоки такого глибокого бажання самовіддано служити ближньому, цілком віддаватися своїй справі. Пояснень може бути багато, але ми завжди дивуватимемося, як йому вдалося досягти такої високої самоорганізації, практично самотужки переборювати численні перешкоди, дотримуватися власних принципів, пропагувати свої ідеї.

Згадуючи сьогодні його життєвий шлях, свідком якого довелося бути, пережиті ним творчі радощі й прикрощі, наразі можна лише дивуватися витривалості його духу та оптимізму.

Сучасна педагогіка все більше надає значення ранньому розвитку дитини, коли закладається основа майбуття кожної особистості. Навряд чи це є відкриттям сучасної науки. Узагальнення досвіду дає змогу нам ширше використовувати сформовані віковичними традиціями системи виховання, у тому числі й народного, й надати можливість цілеспрямованого розкриття здібностей і формування певних навиків і моральних якостей.

Основою педагогічної системи Луньова, вочевидь, був і його особистий життєвий досвід. Як відомо, народився він у селянській родині старообрядців, яка переселилася до Курської губернії з Помор'я. У сім'ї вміли читати, навчання вважалося серйозним заняттям, збирали літературу, цінували іконописне мистецтво, яке складало частку родинної духовно-релігійної моралі. Дід Афанасія Федоровича був відомим серед старообрядців Росії знавцем церковних книг. У родині лунали народні пісні, його мати вміла добре співати. Загалом, сім'я, без перебільшення, справила вирішальний вплив на закладання в його свідомості перших азів життєвої філософії. Те, що необхідно людині – добро, любов, повага, терпимість, — усе це було в сім'ї. І всі ці загальнолюдські принципи християнської моралі потім він намагався сповідувати все своє життя і прагнув прищепити їх своїм учням [9, с. 295].

У біографістиці надається велике значення питанню впливу навколишнього середовища на формування характеру, світогляду, особистісних якостей видатних діячів. Розповіді Афанасія Федоровича про його дитячі роки переконливо свідчили, що його родина, оточення, навколишній світ виховали в нього вміння відчувати красу природи, проникати в її Боже єство. Він говорив: «Там же, в своей деревне, я впервые испытал восторг перед природой».

У дитинстві Афанасій Федорович був дуже чутливим і допитливим хлопчиком. Згадуючи своє дитинство, він із тремтливим хвилюванням розповідав про невеличку річечку з поетичною назвою Щегольок, на якій у зимові свята пробували своє завзяття жителі двох невеликих, розташованих на її протилежних берегах, сіл. Дитинство його було сповнене народною мудрістю життя.

Споглядаючи, як окремі селяни, навчившись самостійно читати, розсудливо, подовгу роздумували над книгами, у нього підсвідомо виховувалася потреба й необхідність самопізнання. «До сих пор восхищаюсь разумностью крестьянского образования. Сначала – пример родителей. Потом учеба у природы. Затем – проверка впечатлений, воплощенных в книгах, собственным опытом. Удивительно, прекрасно! К несчастью, очень тяжелый крестьянский труд пожирал слишком много сил у огромного числа людей».

Він дуже рано навчився читати. З п'яти років пішов до школи. Навчання давалося легко. Головне, ніколи не «зубрив», завжди намагався вникнути в суть питання, «ужитися» в нього, увібрати все в себе. Мабуть, звідси виробилась у ньому легкість у пізнанні на все життя, розуміння принципу. Цьому потім намагався навчити і своїх учнів. Багато читав. До п'ятого класу перечитав усю вітчизняну класику. Дуже любив А. П. Чехова, М. В. Гоголя, Л. М. Толстого. Слід відзначити, що відкриття Толстого відбувалося протягом багатьох років, його морально-філософські погляди Луньов сповідував усе життя, називав себе «толстовцем». «Лев Толстой был самым крепким моим якорем, удерживающим во мне жизнь» [5, с. 6].

Філософію життєвої мудрості пізнавав і завдяки почутим у дитинстві казкам. Потім неодноразово своїм учням підкреслював, що немає нічого геніальнішого, талановитішого, ніж народні казки, що увібрали в себе і багатовіковий досвід народу, і народну мудрість, поезію народної душі.

У 1928 р. сім'я переїхала на Донбас, де з 1921 р. батько працював шахтарем. Тут було інше життя. Воно різко відрізнялося від сільського – було жорстокіше, грубіше. Тяжка праця породжувала в людей злобу,

роз'єднаність, непорозуміння, розбрат. Треба було навчитися вистояти, великий ризик життя загартовував характер. У шахті загинув дев'ятнадцятирічним його старший брат. Волею долі йому вже в дитинстві довелося зіткнутися з жорстокою дійсністю, наскільки можливо, порівнювати й робити свої висновки. Але була й романтика дитинства, яка породжувала мрію подорожі, що привело його до думки стати моряком, але з часом укріпилося бажання виховувати добро, він став учителем.

Після закінчення школи Афанасій Федорович почав навчання на історичному факультеті Київського університету. Життєві обставини змусили його перервати навчання в університеті, де він закінчив три курси, і розпочати педагогічну діяльність. «Я решил посвятить себя педагогической работе, что исключительно только в огромной степени интересует меня, и в чем я вижу смысл своей жизни» [1, арк. 3].

На жаль, ми досить небагато знаємо про той період його біографії, перерваний трагічними подіями війни, що позначився для нього трьома роками німецького полону та примусовою працею на одному із заводів у місті Гельзенкірхен у Німеччині. Перша його автобіографія свідчить про спротив табірному режиму, потім він із вдячністю згадує простих німецьких робітників, які намагалися підтримати радянських військовополонених додатково принесеним бутербродом чи одягом. Це було страшною школою життя, перевіркою на твердість духу, витримку, гідність. Там він зустрів своє кохання – дівчину Марію з Харківщини.

У таборі він товаришував і знаходив порозуміння з представниками різних країн, після визволення союзними військами йому пропонували емігрувати, але він із сім'єю вирішив повернутися на батьківщину, у рідне село Марії – Слобідку. Вони досить швидко пройшли перевірку у фільтраційному таборі, і вже за чотири місяці колишній бранець отримав посаду вчителя історії в середній школі села Пархомівка Краснокутського району Харківської області. Здавалося б, життя налагоджувалося, але Афанасію Федоровичу довелося пережити тяжку драму, коли він утратив дітей і кохану дружину. Можливо, саме тому він потім усе своє життя намагався зреалізувати свої втрачені почуття любові до найдорожчих йому людей тим, щоб долучати дітей – своїх учнів – до джерела любові, розуміння, краси, милосердя, взаємоповаги, яке людство намагалося зберігати й передавати з найдавніших часів у мистецьких образах.

Працюючи в школі, він екстерном протягом 1947–1949 рр. закінчив історичний факультет Харківського університету. З того часу університет

став його важливою опорою на все життя. Це не лише вдячність за надану освіту – основу професійного росту, але й за можливість постійно спілкуватися зі спеціалістами, отримувати консультації фахівців. Яскравою сторінкою на цьому шляху була багаторічна дружба А. Ф. Луньова з колишнім ректором університету І. Є. Тараповим.

Із другої половини 1940-х років педагогіка стала головним сенсом життя Афанасія Луньова. Але не лише таланти педагога-вихователя приніс йому заслужене визнання, а й створення музею художнього профілю та використання в процесі виховання його можливостей. Саме музей і є результатом його багаторічної наполегливої, нелегкої праці, професійної діяльності й особистого захоплення.

Історія музею частково узагальнювалася і самим А. Ф. Луньовим [4, 7], і його сучасниками, які були свідками цього процесу [5, 8–9], і сучасними авторами [11]. Але вона містить у собі набагато глибинніші процеси духовної комунікації, аніж лише практичні дії з організації музею. Вибудовувалася й ускладнювалася, розвивалася вона на гармонії духовності, у процесі якої вирішальним напрямом його професійної діяльності стало естетичне виховання. «Эстетическое воспитание в широком смысле – это воспитание больших и глубоких чувств, человеческого в человеке прежде всего. Я глубоко убежден: то, что мы называем эстетическим воспитанием в широком, то есть подлинном, смысле, — крайне необходимое средство воспитания человека... с большим и добрым сердцем, отважной и самоотверженной душой» [5, с. 3].

Ми можемо спробувати визначити ту комунікативну гілку, яка складалася й розвивалася в процесі музейно-педагогічної діяльності Луньова. На першому етапі ідеї виховання та створення музею це насамперед можливість освітньо-виховного впливу учителя на учнів, взаємовідношення з педагогічним колективом і односельцями, батьками учнів. Не завжди ці стосунки були однозначними, позитивними. Але найголовніше – у межах гурткової роботи відбувалося вивчення історії, пам'яток історії і культури, перших спроб організації пошукової роботи. На цьому рівні здійснювалося спілкування учитель – учень, учитель – місцевий мешканець, учень – місцевий житель. Вивчення та наукова обробка віднайдених музейних предметів виводила на нові рівні спілкування, розширення зв'язків з істориками, мистецтвознавцями, музейними працівниками, художниками, культурно-мистецькими організаціями й закладами, чиновниками, причому це відбувалось і на рівні вчителя,

і на рівні гуртка. Основними засобами такого спілкування стало листування та особисті зустрічі.

Для здійснення пошукової роботи учні отримували рекомендації та навички спеціального спілкування з власниками раритетів (місцевими жителями). Наступний етап – це організація екскурсійно-експедиційної роботи, під час якої на місці відбувалося знайомство з історико-культурним життям певної місцевості та під керівництвом і з допомогою вчителя виявлення пам'яток і їх отримання для майбутньої музейної колекції. Екскурсійно-експедиційна робота переросла в подорожі по найвизначніших містах Радянського Союзу, а також Німеччини (Дрезден), де були зустрічі з відомими митцями, знайомство з музейними колекціями та основами музейної роботи, історико-культурними пам'ятками, меморіальними місцями тощо.

Збиральна робота ставила і більш серйозні завдання обробки, наукової атрибуції музейного предмета і виводила на нові рівні комунікативних зв'язків, коли усталена форма спілкування учитель – учень потребувала звернення не лише до літератури, а й до спеціалістів. У результаті було започатковане багаторівневе спілкування з такими музейними закладами та організаціями, як Ермітаж, Музей образотворчого мистецтва імені О. С. Пушкіна, Російський музей, Третьяковська галерея, Спілками художників СРСР, УРСР, Харківським відділення Спілки художників, підприємствами народних художніх промислів на теренах колишнього Союзу, видатними художниками та діячами культури. Інколи це було, до певної міри, формальне спілкування, інколи воно було короткотривалим, але, як правило, завдяки комунікативним здібностям самого А. Ф. Луцьова, воно часто переростало в багаторічні, більш індивідуальні, тісні професійні й людські стосунки [7, с. 4–5].

Коли шукаєш відповідь на запитання про успіх підтримки безкорисливої праці А. Ф. Луцьова з боку багатьох непересічних особистостей, спадає на думку, що, напевне, доля педагога, його людські якості й самовіддане служіння справі, людям знаходили відгук у середовищі шістдесятників, які в 1930-ті роки пережили непорозуміння й нелегкі випробування долі. Наприклад, Народного художника СРСР В. А. Фаворського, із сім'єю якого в Афанасія Федоровича і його учнів склалися особливо дружні стосунки, у середині 1930-х років оголосили головою формалізму у графіці, які негативно і шкідливо впливали на мистецтво. Художник був об'єктом несправедливих нападів до середини 1950-х років, коли до нього,

нарешті, повернулося заслужене визнання. Ідея виховувати, показувати красу життя через мистецтво була важливою і для визнаного майстра графіки. «И когда я вошел в мир искусства и понял красоту его, то захотелось, чтобы другие также увидели его, научить их видеть этот мир. Потом с искусством, с его задачами связывались разные проблемы...» [3, с. 3]. Ця теза є співзвучною і з думками відомого радянського і російського художника Б. М. Неменського, який також гаряче підтримував музей і його творців: «Искусство, как универсальное средство общения людей. Именно этим и занимается «Радуга»... через любование к сопереживанию, через самопожертвование к отзывчивости, через отзывчивость к активным социальным действиям» [5, с. 174–175].

Наступна група зв'язків створювалася в процесі організації освітньо-екскурсійної діяльності музею. Це оглядові та тематичні екскурсії, лекційна, виставкова робота та ін.

Непросто простежити цю складну комунікативну систему, яка поступово ускладнювалася і в процесі збирання музейної колекції, і наступного її функціонування. Це стосується не лише учнів і професіоналів, які надавали допомогу, але й екскурсантів, які ставали друзями музею, іноді передавали до музейної колекції експонати, підтримували ідею музею. Ця багата на цікаві епізоди історія залишається ще поза лаштунками, частково зберігається в душах і спогадах учасників цього процесу, перш за все «райдужан», та листах, що частково зберігаються в родині Луньових чи розпорошені по сімейних архівах.

Особистість Афанасія Федоровича – сільського вчителя, а краще сказати, просвітителя, – викликає захоплення в науково-культурних та освітніх колах, пересічних громадян уже більш ніж півстоліття. Чим знаменита ця особистість, що стало джерелом такої уваги, яка сила притягувала до нього людей? Різнобічна й складна освітньо-культурна діяльність дозволила створити музейну перлину в селі, згуртувати навколо неї не одне покоління випускників Пархомівської школи й однодумців. Для своїх учнів він був Учителем у самому високому сенсі цього слова. Тому вони завжди ставали за нього горою. Жага до пізнання й просвітництва розкрила його глибокі внутрішні можливості. Він із дитинства вбирав у себе знання, розумів необхідність підкріплення й розвитку природного таланту працелюбністю. Його життєвим кредо стали принципи християнської моралі, а педагогічна, колекційна, мистецтвознавча, музеєзнавча, краєзнавча діяльності були спрямовані не лише на збереження пам'яток

історії, мистецтва для своїх сучасників і майбутніх поколінь, але й активне використання цього унікального зібрання в освітньо-виховних цілях.

Майже півстоліття життя А. Ф. Луньова було пов'язане з Пархомівським музеєм. Йому належить ідея його створення на самодіяльному рівні шкільного колективу, ним докладено, безперечно, надлюдські зусилля, щоб зібрати колекцію і створити професійні умови її функціонування з багаторівневою комунікативною діяльністю. І сьогодні маємо надію, що започаткована видатним педагогом справа віднайде гідне продовження в діяльності Пархомівського історико-художнього музею імені Афанасія Луньова в майбутній перспективі.

Література

1. Архів ХНУ імені В. Н. Каразіна. — Ф. 15, ос. спр. А. Ф. Луньова. — Од. зб. 84.
2. Афанасій Федорович Луньов. Статті, спогади, документи, матеріали / упоряд. О. Г. Павлова. — Х. : Тимченко, 2009. — 234 с.
3. Владимир Андреевич Фаворский. Каталог выставки произведений. — М. : Московская типография №5 Главполиграфпрома Госкомитета Совета Министров СССР по печати, 1964. — 56 с.
4. Кобенко О. А. Педагогіка А. Ф. Луньова / О. А. Кобенко // Скарбниці національної культури : Тези доп. наук.-практич. конф. з музеєзнавства, присвяченої 40-річчю Пархомівського історико-художнього музею (жовтень 1995 р.). — Харків-Пархомівка, 1995. — С. 23–24.
5. Лернер Л. Сколько цветов у «Радуги», или Дни Афанасия Лунёва / Л. Лернер, Э. Маркин. — М. : Педагогика, 1990. — 288 с.
6. Луньов П. Ф. Пархомівський історико-художній музей: сторінки історії та сьогодення / П. Ф. Луньов // Скарбниці національної культури : Тези доп. наук.-практич. конф. з музеєзнавства, присвяченої 40-річчю Пархомівського історико-художнього музею (жовтень 1995 р.). — Харків-Пархомівка, 1995. — С. 4–8.
7. Лунев А. Ф. Пархомовская сокровищница / А. Ф. Лунев. — Х. : Прапор, 1983. — 18 с.
8. Неменский Б. Воспитание духовной потребности / Б. Неменский // Распахни окно. — М. : Молодая гвардия, 1974. — С. 59–90.
9. Максимова М. Сокровища Пархомовки / М. Максимова // Надежные люди. — М. : Известия, 1981. — С. 11–22.
10. Павлова О. Г. Лунёв Афанасий Федорович / О. Г. Павлова // Православная энциклопедия Харьковщины ; авт. идеи и рук. проекта В. В. Петровский ; сост., отв. ред. А. Д. Каплин. — Х. : Майдан, 2009. — С. 295–296.

11. Слободян Є. Таємниці «сільського Ермітажу» / Є. Слободян // Арт-Ukraine. — 2008. — № 1. — С. 60–66.

П. А. Лунёв

К вопросу об идейно-нравственных основах музейной педагогики Афанасия Лунёва

С начала 1950-х годов вплоть до конца своей жизни А. Ф. Лунёв привлекал к себе пристальное внимание современников. Его идейные искания находили отклик в сердцах многих людей как в нашей стране, так и за рубежом. В нем видели не только непревзойденного педагога, но и уникальную личность, глубокого мыслителя, не просто школьного историка, а учителя жизни. К нему приходили, приезжали, писали письма многие из тех, кто искал ответа на важнейшие вопросы бытия: «что делать?», «как жить?».

В огромном Советском Союзе трудно найти уголок, где бы не было почитателей его педагогического таланта. При этом он находился в центре внимания не только своих почитателей и единомышленников, но и тех, кто к нему относился недоброжелательно, а порой, и враждебно. К сожалению, были и такие периоды в его жизни.

Почти полвека жизни А. Ф. Лунёва характеризуются многочисленными контактами с представителями самых разнообразных слоев советского и постсоветского общества: учащимися, студентами, учеными, литераторами, художниками, композиторами, журналистами, рабочими, крестьянами, высокопоставленными чиновниками и общественными деятелями.

Этот необычайно широкий круг общения А. Ф. Лунёва изучен явно недостаточно и еще ждет своих научных изысканий. Огромный массив писем ещё не поступил в научный оборот. Между тем постичь личность Лунёва-педагога и мыслителя во всей полноте, создать подлинно научную картину его жизни и деятельности без учета этого эпистолярного наследия, на наш взгляд, не представляется возможным. Отрадно в этой связи то, что в юбилейные дни 2009 года небольшая часть переписки А. Ф. Лунёва была опубликована в книге, посвященной его 90-летию.

Таким образом, необходимо акцентировать внимание на одном, с нашей точки зрения, важном обстоятельстве. До сих пор многочисленные публикации, посвященные Лунёву, рассказывали о нем как о создателе уникального школьного музея на селе и ничтожно мало – о его этических,